

GORPUTZ ETA SOIN

Besterik ematen duela aditzera badirudi ere izenburuak, ez noa geure burua "butzu ondagabe" horretan murgiltzera, gorputz-zale nahiz soin-zale nahiz erdibideko agertuaz. Ez dut ere hitz pare bat esango hain atzendurik daukagun *lohi* zaharraren alde.

Besterik dut gogoan. Aspalditxo hontan, gaitz kaltegarria zabaldua dago gure artean, oker ez banabil. Ez gazteak ez zaharrak ez dira, dirudienez, ezertaz oroitzen eta, are makurrago dena, ez dute ezertaz ez bere kabuz oroitu nahi ezta, gauza paperetan datzanean, bestek oroiteraz ditzan ere. Barkakizunago dira batez beste, bekatari badira ere, gazteagoak zaharragoak baino. Guri begiz ikusiak eta beharrez entzunak ere ahaztu egin zaizkigu, itxura duenez.

Maiz darabiltzagu ahotan jendearen —atzo edo herenegungo jendearen— iritziak eta jokabideak, gogorki astintzeko asmotan gehienbat.

Gogorkeria nahiz biguinkeria ez zaizkit berez kaltegarri iruditzen, behar duten funtsa eta oinharria ez badute eskas. Eta jakina da zein den eta zein datekeen funts hori. Inoren iritziak eta jokabideak gorai patzen eta arbuiatzen hasi baino lehen, premiazkoa da iritzi-jokabideok zer-nolakoak ziren finkatzea. Eta hauxe da, hain juxtu, maizegi egiten ez dena.

Kalterik larriena, behar bada, Abandoko Arranoak hartu du, batzuen eta besteen zabarkeriari eskerrak, hemen ere eskerrak eman behar baldin badira. Ongi dakigu zer esan eta egin zuen zenbait gauzatan; ez horrenbeste, beste zenbaitetan. Euskal gaietan, esate baterako. Aski gazterik hil zen eta, besteak beste, esku artean zituen lanak eta asmoak ontzeko astirik gabe. Bestek hartu zuen hark utzia, eta zegoenean geldi ez zedin, ondorioak ateratzen hasi ziren ondorengoak, nork bere gisara eta modura. Mugatu behar litzateke, beraz, zer zor zaion iturburuari eta zer den gerokoek handik zetorren ur-jaiolari erantsi diotena.

Hizkuntzaz mintzatuko naiz hemen, soil-soilik, lekuari dagokionez. Adiskide batek utzi dizkit Arana Goirik berak sortu zuen **Euskadi** aldizkariaren zenbait ale: 1905-1915 urteak ez daude osorik, baina hor ageri dira bitarte horretako zenbakirik gehienak.

Bistan da, aski baita begiralditxo bat hori ikusteko, zenbait portura gero eta gogorrago agertzen direla. Hona adibide bat. Hor idatzi zuen, besteak beste, Kirikiñok, izengoiti horren orde z bere izena erabiltzen bazuen ere. Eta inork ez zion debekatu, ez ta ukitu ere, "Asaben ogasunak" deritzan artikuluan (2ª época, II (1905), 194-203) darabilen idazkera: **euskaldunari, euskerara, euskerea** eta abar. Are gehiago hauxe dio 198 plaman: "**Euskadi**" izentzat daroan liburu onetarako zerbait euskeraz irazteko itza baitu neban azkero..." Gero, egia esan, ez da horrelako liberaltasunik. Irudikorren batek pentsa dezake, gainera, izan zuela horretan zer ikusirik gero eta nabarmenago agertzen den Arriandiaga' tar Imanol jaunak. Lehen aldiz, III (1906), 143-151, "Carta abierta al Sr. D. Gregorio de Mujica" delako artikuluan aurkitu dut honen izena. Eta ez dira nolanhikoak Mujikak **RIEV**-en "Euskaldun gazteriarri" **euskaraz** argitara zuen lanari **erdaraz** aditzera ematen dizkion hutsak eta desegokikeriak. Garbi dago, horrenbestez, gauza bat direla Arriandiagaren iritziak, bere baitarik ari zenez gero, eta bestea Aranarenak.

Dena den, bestetara noa orain. Azken aldi honetan, izan ere, badirudi bekatu mortalean daudela (gaudela?) **soin**-ek eta **gorputz**-ek adiera

berbera ez dutela esan duten guztiak. Iritzi hori, ordea, ez da oraingo Euskaltzaindian, holakoren edo halakoren kontra, sortua eta hazia. Erroak, eta horixe da hemen azaldu nahi nukeena, goraxeago ditu.

Hauzi hori behin baino gehiagotan miratua eta arakatua izan zen delako aldizkarian: ahalik eta gehien saiatuko naiz izena ez aipatzen. Aurkitu dudan lehen aipamena, Urriolabeitia-tarr Paul-en ohar labor batean ikusi dut: "Notas lexicológicas: "euzkerízame", IX (1912), 133-134.

Hona Urriolabeitiaren kezka: **gorputz** (berak **gorrputz** idazten du, r gangardunaz) erdaratikakoa iruditzen zaio (euskaraz erabili behar ez litzatekeena, beraz), baina duda egiten du, halaz guztiz, euskal jakitunik jakintsuenak erabili eta erabiltzen dutelako. Hona lekukoen izenak:

"Alguien me responderá que el Maestro Arana-Goiri siempre ha designado al 'cuerpo' por **gorputza** y a los 'restos mortales' por **gorpuzkiñak**.

El señor Elizalde ha usado de la palabra **gorputza** en su traducción al euzkera del "Anima Christi", si mal no recuerdo.

Item: el Dr. Arriandiaga en su precioso folleto **Umiak autortuten**, si no me es infelice la memoria".

Hala guztiz, ez zaigu Urriolabeitia lásai gelditzen eta honela dio, azken aldera: "La palabra **gorputza**, según opino, procede de la alie-nígena, no euskérica, **corpus, corporis**,... La voz **soña** tiene más **verosimilitud** euzkérica; y si no, que lo digan los que usan **soñekuak**."

Ez zen luzaroan ixilik egon A.´tarr Imanol, Arriandiaga dudarik gabe, eta hurrengo zenbaki batean argitara zuen erantzuna: "Nota lexicográfica: **gorputz**" 9 (1912), 288-293". Nahi eta ez, erdarara iragan beharko dugu, erantzuna ere erdaraz dagoelako.

Honelatsu hasten da "por responder a la ilusión" idatzi zuen artikulua: "A primera vista dicha voz parece importación latina. Su analogía con **corpus** es evidente". Zenbait arrazoi ere agertzen ditu uste honen alde. Hona laugarrena: "porque así nos lo aseguró en cierta ocasión el muy competente euzkerista, Izpitzua´tarr Paben. Le preguntamos si sabía por qué Arana-Goiri admitía como legítimo **gorputz** y cuál pudiera ser su etimología. Y nos contestó que desconocía una y otra cosa Y que a su juicio era voz latina".

Eta honela darraio gaiari: "Sin embargo y a pesar de las razones expuestas, no debe de ser todo lo claro que deseáramos que **gorputz** sea importación latina.

Lo primero, Arana-Goirí tarr Sabin usaba siempre **gorputz** y nunca **soin**, voz que conocía perfectamente.

Lo segundo, formó la voz **gorpuzkin'** reliquia o resto humano'. No es probable que, siendo tan escrupuloso como era en admitir voces extrañas, admitiera **gorputz** y formara de él **gorpuzkin** y desechara a **soin** (horixe dio, jakinaren gainean baztertu egin zuela), si no tuviera por legítima la voz **gorputz**..."

Hitz baten etorkia aurkitzea eta honen "iralgia" garbitzea, hiztegi etimologiko baten eginbidea da: hemen ez dihoakiguna, beraz. Dihoakiguna hauxe da, huts-hutsik: zer adierazi eta adierazten duen **gorputz**-ek, eta zer **soin**-ek. Honetaz ere badu zer eșanik Arriandiagak, Azkueren Hiztegia aztertu ondoan:

"No es cierto que el Euzkera posea otro vocablo equivalente, a saber, **soin**, vasco por sus cuatro costados a pesar del **sōma** griego. Arana-Goirí tarr Sabin, no recordamos ahora el lugar, da a **soin** el significado de "hombro" o "espalda" (bai, horixe dio), pero no el de "cuerpo". Y lo propio puede deducirse del Diccionario del Sr. de Azkue, quien, si bien le da el significado de "cuerpo" como primera acepción, sin embargo las pruebas que aduce demuestran el significado de "hombro, espalda, loma": **gurutzia soñian daramala** = llevando la cruz a **cuestas**; **eraman nazu soin-soin** = lléveme V, a **cuestas**; **soñak gora** = arriba **los hombros**; **soin bat egur** = un **hombro** o carga de leña. Y basta este significado para que **soñeko** pueda ser vestido que cuelga de los hombros".

Entzuteko belarridunak bentzu, Aita Olabidek itzuli zuenez, eta ikusteko begirik duenak irakur beza. Ez naiz hemen inoren iritzien alde ez kontra ari: baditut gai honetan neure-neureak, baina orain ez dute ardura. Adierazi nahi nuena adierazirik dagoela iruditzen zait. Hots, oraingo zenbait uste, berrikeria (eta bihurrikeria) gisa jendaurrean agertu nahi direnak, ñañoak azpijanean ari zaizkigulako edo, ez direla ez berriak ez oraingoak. **Gorputz** eta **zoin** ez direla eta ez direla izan sinonimoak uste izatea ez da, ikusi denez, ez oraingoa ez sator zulatzaileen egitekoa. Nori berea, omen da zuzenbidea.

Berri itxurako oro ez da beti berri. Horrelatsu, norbaiten irudimen liliugarriak sortu duen **euskerantoak** berak ere badu arbasorik, Eleizaldekatzatzen digunez (XI (1914), 99), euskal aditzaz ari dela: "recuerdo que, por ese motivo, tuvo don Julio de Urkixo la benévola ocurrencia de llamarme *euskal-esperantista*".

Neuronek idatzia dut, aurrekorik aipatu gabe, **dut/dudan** eta antzekoak esplikatzeko ***duda**-tik abiatu behar dugula. Hemen ikusten dudanez, aspaldi esana zeukan Arana Goirik "Así **dot** (lo he) y, sin excepción, todas las flexiones verbales que terminan en **t**, revelan al mudar ésta en **d**, en muchos casos de sufijación vocal, que primitivamente terminaron en **d** + **vocal**". Diodan aldizkariaren arabera (X (1913), 268), *Análisis y reforma de la numeración euzkérica*-koak omen dira aipatu ditudan hitzok, **bat**-i buruz idatziak.

Papertxo bat prest neukan, besteak beste, **Eneko**, antzina **Enneco** idatzia, ukitzen duena. Bada ezpada ere, kontutan hartzekoa zela nioen ez ote zitekeen izan **ene**-ren ahaidea. Tira, esana zegoen hori ere, eta Eleizaldekatzen esana, IX (1912), 315-316, artikulutxo labur batean. Hau da berorren azkena: "Así, pues, mientras no se pruebe lo contrario, puede admitirse que **eneko** es una forma arcaica equivalente al actual **enetxo** que significa, en el lenguaje cariñoso y familiar, «mito»; de aquí se elevó a ser una voz onomástica, propia y exclusiva del Euskera."

Landucci-k jaso zuen **eun** ere aipatzen da aldizkari horretan, Arriandiagaren ahoz, XII (1915), 164-165, deuseztatzeko bada ere: "La hipótesis de un verbo **eun**, que ha perecido, no nos parece admisible. Dicho **eun**, que siempre sería distinto de **eun** = hilar, nos habría dejado muy probablemente algún rastro de su existencia, en el uso o significado diverso de las meras funciones auxiliares" Orain badakigu, lekuko baten bitartez, **eun** bizi zela oraindik XVIgn mendean. Nolanahi ere den, Arriandiagak eta Arriandiagaren garaikoek bazuten horrelako zerbait euskaraz inoiz erabilia izan zitekeelako susmoa.

Duela zenbait urte, aski zabaldua zebilen harako saltzaile ibiltari bati "nor zenak" eman omen zion kontseilua: "Pues viaje V. menos, y lea más los periódicos". Horrelako zerbait esan behar genieke gure gazte ausartei eta zahar gordinei. Lehengo arazoez mintzatu behar baduzue, irakur itza-

zue orduko paperak edota, bestela, galda iezaiezue bizirik dauzkagunei.
Hortan hasi beharko dut neuronek ere, bai baitut premia.

MITXELENA

1974-7-26